

Pálffy Pál építkezései

„A Pálffyak előkelő palotája a legkiemelkedőbb helyen áll. Az építési telek három részre van osztva. Az első részben a bejárattól balra a gazdasági épületek és a hivatalnokok irodái helyezkednek el. Onnan jobbra kapu vezet át a második, még nagyobb részbe, amely több udvarból áll, és ahol a pincék, szobák és a hálószobák vannak. A homlokzat a kertre néz. A termek és a szobák sorban egymás után következnek. Az épület keleti része nem csak terjedelmével ragadja meg a néző figyelmét. A legjobban az egyik falmélyedés freskója tetszett, melyen élők és holtak tarka sokasága néz le egy teraszról az alattvalókra. Jobbkéz felől a termeket szintén embereket és állatokat ábrázoló képek sokaságával díszítették ki.”¹

Bél Mátyás leírásából látszik, hogy a pozsonyi Pálffy palota impozáns épülete még mindig, egy évszázaddal később is, a város fő nevezetességei közé tartozott. Ortvy Tivadar a huszadik század elején már sokkal szomorúbb képet fest a palotáról olvasóinak: „A palota kápolnája s többi földszintes szép helyisége ma istállókul szolgál, első emeleti dísztermeit katonai laktanyákká alakították át. Pincehelyiségei, kavics-mozaikkal díszítve, azonkép az egykori főúri módra vallanak. Az egykori, nyilván téli kertül szolgált nagy terem-sorozat eredeti jellegéből ki van vetköztetve, s részben a katonai helyőrség börtönhelyiségeivé van átalakítva.”² Az utókor nem bánt kegyesen Pálffy Pál kedvenc rezidenciájával. Mára sajnos csak két portálé, az egyik épületszárny maradványa és egy grotta maradt meg a belőle.³

¹ BÉL, 1736. Bél Mátyáson kívül még Menius is leírta a pozsonyi Pálffy-palotát és kertet 1660-ban.

² ORTVAY, 1905. 426.

³ A 18. században a Pálffyak Lotharingiai Ferencnek, Mária Terézia férjének a rendelkezésére bocsátották a palotát. 1870-ben eladták az épületet Pozsony városának. Először kaszárnya, majd árvaház és raktár működött itt. Pálffy Pál rezidenciáját végül 1922-ben kollégiummá alakították át, majd az épületet majdnem teljesen lebontották.

Pálffy Pál a 17. század első felének egyik legjelentősebb politikus, az ország egyik leggazdagabb birtokosa, legaktívabb építetője és legbőkezűbb mecénása volt. Pálffy Miklós és Fugger Mária negyedik gyermeke 1592. január 19-én látta meg a napvilágot Vöröskő várában. Tanulmányait Bécsben, Olmützben, majd Olaszországban végezte. 1625-ben kinevezték a Magyar Kamara elnökének, királyi tanácsosnak és főpohárnoknak. Pálffy húsz évig állt a Kamara élén, 1646-ban országbíró és titkos tanácsos lett, majd politikusi pályája csúcspontjaként a magyar országgyűlés nádorrá választotta.

Mindemellett a család régi és új kapcsolatainak köszönhetően nagy tekintélye volt a bécsi udvarban is. Elnyerte II. Ferdinánd (1619–1637) és III. Ferdinánd (1637–1657) bizalmát, közeli rokoni és baráti kapcsolatban állt Maximilian von Trauttmansdorffal, a Titkos Tanács elnökével és a bécsi udvar legbefolyásosabb politikusával.⁴ A 16–17. század folyamán Pálffy Pál volt az egyetlen magyar arisztokrata, aki a Titkos Tanácsban aktív szerepet játszott és rendszeresen meghívták őt a császár legfőbb tanácsadói testületének üléseire. Nyelvtudása és műveltsége lehetővé tette, hogy Bécsben külföldi követekkel és diplomatákkal is kapcsolatba lépjen, így a Habsburg Birodalom külpolitikájában is szerepet vállalhatott.⁵

Pálffy életmódjában markánsan megnyilvánultak a „bécsi” vonások és külhoni kapcsolatai. Első pillantásra ez a tény építkezéseinek számában és arányában nyilvánult meg, bár ezek a 17. első felének királyi Magyarországon nem számítottak valamiféle egyedülálló jelenségnek, hanem szervesen beilleszkedtek a kor jelentős arisztokrata építkezéseinek sorába. Ebben a korszakban Európa-szerte megfigyelhető az arisztokrácia rezidenciateremtése, a kastélyok, családi központok a kor szellemének, a reprezentáció szabályainak megfelelő kialakítása. A főúri reprezentáció a társadalom legfelső, vezető

⁴ Maximilian von Trauttmansdorff feleségül vette Zsófiát, Pálffy Pál húgát. A két politikus levelezése nagyon érdekes betekintést nyújt Pálffy Pál bécsi szereplésébe, valamint kettőjük kapcsolatának magánéleti és politikai kapcsolattartásának részleteibe. AVA, FA Trauttmansdorff, Ee 2, Ungarn 1615–1650, Karton Nr. 133. Nr. 55–58.

⁵ Eddigi ismereteink szerint három nyelven levelezett: magyarul, németül és latinul. Nem tartjuk kizártnak, hogy tudott olaszul, franciául és spanyolul.

rétegének jellemző magatartásformája volt.⁶ Bár a bécsi paloták és a magyar urak pozsonyi házai, a csehországi, a morva birodalmi kastélyok és a magyar vidéki rezidenciák között jelentős léptékbeli különbségek voltak, a szándék és a minőség iránti igény azonban azonos volt. A főúri udvarok Magyarországon a korábbi magyar udvari kultúra megőrzésével és az általános európai normák szerinti berendezkedés szándékával illeszkedtek a korabeli európai vonulatba.⁷

Ez a törekvés sokféleképpen fejeződhetett ki, de leginkább abban érhető tetten, hogy a vezető magyar arisztokrata családok – a Pálffy-ak, a Batthyányak, az Esterházyak és a Nádasdyak – koruk legnevesebb, a Habsburg Birodalom területén élő itáliai művészeket fogadták fel építkezéseik lebonyolításához, valamint a kastélyok, a várak és a paloták belső terének kialakításához.

A 17. század első felében nagyon jól elkülöníthető az az itáliai építész- vagy művészcsoport, amelyet a fent említett arisztokrata családok foglalkoztattak, tagjait a kutatás már nagyrészt feltérképezte.⁸ Az építészeket, kőfaragókat, stukkatorókat, festőket és szobrászokat az arisztokraták bécsi kapcsolataiknak köszönhetően fogadhatták szolgálatukba. Egyéni stílusuk, művészeti filozófiájuk a mai napig megfigyelhető a Nyugat-Magyarországtól egészen a nyugat-szlovákiai Bajmóciig húzódó, egymással sok rokonságot mutató főúri rezidenciákon, mint Fraknó, Borostyánkő, Németújvár, Pottendorf, Stomfa, Vöröskő, Bajmóc stb. Míg az épületek külseje szembetűnően egyszerű, „dísztelen” volt, addig belsejük gazdagon, fényűzően volt berendezve.

A magyar főnemeseeknek sikerült szolgálatukba állítaniuk a két legnevesebb császári építészt, Filiberto Lucchesét és Giovanni Battista Carlonét, akik nagyon jelentős birodalmi családoktól vállaltak el megbízásokat. Filiberto Lucchese 1640 körül érkezett Bécsbe, és rövidesen olyan fontos megbízásokat kapott, mint Mária Anna császárnő *castrum doloris*ának és a bécsi *Schottenkirché*nek megtervezése. Kiemelkedő alkotásai közé tartoznak a lambachi bencés kolostor, a

⁶ Az arisztokraták rezidenciateremtéséről ld. BOBKOVÁ, 1992.; DÜLMEN, 1993.; ENDRES, 1993.; PÁNEK, 1996.; PETRÁŇ, 1995.; PRESS, 1990.

⁷ S. LAUTER, 1993. 101.

⁸ Ld. GALAVICS, 1975.; KOPPÁNY, 1984.; KOPPÁNY, 2002.

linzi városháza, a strážnicai és a petronelli kastélyok, valamint a prágai Czernin-palota.⁹

Lucchesét nagyon szoros kötelékek fűzték a Pálffy családhoz. Pálffy Pál nagyon sokat foglalkoztatta őt, ugyanakkor Pálffy Miklós¹⁰ és felesége, Harrach Eleonóra őt bízta meg a vöröskői vár híres *sala terrénjének* megtervezésével. A források tanúsága szerint azonban Pálffy Pál Lucchesét nem csak rezidenciái felépítésénél alkalmazta. Feltételezzük, hogy az építész fokozatosan elnyerte Pálffy bizalmát, aki alkalomadtán más jellegű feladatokkal is ellátta őt – levelek kézbesítésével vagy a végvárak fortifikációs munkálatainak felügyeletével is. 1649-ben például Lucchese a bányavárosi végvárak állapotát vizsgálta felül, és részletes jelentést kellett róluk készítenie Pálffy Pálnak és Maximilian von Trauttmansdorffnak.¹¹

Giovanni Battista Carlone 1614-től Lichtensteini Károly herceg szolgálatába állt, azt követően 1620 és 1637 között II. Ferdinánd császár udvari építésze volt. Legjelentősebb alkotásai közé tartoznak a lednici és bécsi Lichtenstein paloták, valamint a pozsonyi Esterházy-palota a mai Kapitulská utca 6–8–10. Nagy valószínűséggel közreműködött a nagyszombati és a bécsi jezsuita templomok tervei elkészítésében.¹²

Giovanni Albertallo vagy Johann Alberthal nem a Habsburgok, hanem a Pálffyak szolgálatában alapozta meg jó hírnevét. Míg Lucchese és Carlone az olasz építőmesterek úgynevezett „észak-italiai” csoportjához, Albertallo a „graubündeni” csoporthoz tartozott. Mielőtt a Habsburg Birodalomba jött volna, a bajorországi Dillingenben, Hausheimban, Eichstättben és Neuburgban működött. 1636-tól a Pálffyak szolgálatába állt, ő vezette Pálffy Pál pozsonyi palotájának, a borostyánkői várnak és a bazini kastélynak az építési munkálatait. Ezzel párhuzamosan 1640-től egyre gyakrabban kapott megbízásokat Bécsben is.¹³

⁹ Filiberto Luccheséről bővebben: FIDLER 1978. 177–198.

¹⁰ Pálffy István fia, Pálffy Pál unokaöccse.

¹¹ AVA, FA Trauttmansdorff, Ee 2, Ungarn 1615–1650, Karton Nr. 133. Nr. 55–58. Pálffy Pál levele Maximilian von Trauttmansdorffnak, Pozsony, 1649. december 15.

¹² A Carlone művészcsalád tevékenységéről ld. STURM, 1968/69.

¹³ FIDLER, 1990. 55–56.

Pálffy Pál uradalmi a Kis-Kárpátok hegyvonulata mentén, a mai Pozsony megye hegyentúli járásában (*Záhorie*) terültek el. Ide tartozott valaha az osztrák Marchegg is. Bajmóc kívül esett ezen az összefüggő területen, mégis különleges jelentőséggel bírt Pálffy számára, aki gyakran és szívesen tartózkodott az itteni fürdőben.

Pálffy Pál ezt a területileg és gazdaságilag is jelentős birtokkomplexumot meglehetősen szerény alapból fejlesztette ki. Anyja, Fugger Mária, 1619-ben osztotta fel az apai örökséget négy fia, István, János, Pál és Miklós között. Ennek következtében Pál Borostyánkő várának és a hozzá tartozó uradalomnak, valamint a stomfai kastélynak lett a birtokosa. Bár mind a két épület rossz állapotban volt, Pálffy ekkoriban – a megfelelő anyagi fedezet hiányában – nem foghatott neki az átépítésnek. 1624-ben sikerült hűgától, Magdolnától, Balassa Péter feleségétől megvásárolnia a malackai kastélyt. Malacka és Stomfa csak néhány kilométerre vannak egymástól, így ezzel Pálffy megtette az első fontos lépést, hogy Pozsony megye hegyentúli járásának leggazdagabb birtokosává váljék.

A nagy áttörést Pálffy politikai karrierjében, és egyúttal anyagi helyzetének alakulásában is az 1625. év hozta meg, amikor kinevezték a Kamara elnökének. Kamarai tevékenységéről még nem született átfogó értékelés, de a források tükrében szinte biztosan állíthatjuk, hogy egész idő alatt igyekezett nem csak elnöki teendőit ellátni, de egyben megerősíteni a pozícióit a bécsi udvarban. Ezt a feltevéssünket támasztja alá, hogy 1632-ben II. Ferdinánd és a magyar országgyűlés őt bízta meg, mint a Magyar Kamara elnökét a pozsonyi vár átépítési munkálatainak vezetésével.

Az uralkodó az építkezésre havonként ezer aranyat szándékozott adni a Magyar Kamara pénztárából, ezen kívül kötelezte magát további háromezer forint kifizetésére, és megfelelő mennyiségű fa és vas szállítására. II. Ferdinánd saját bevallása szerint azért Pálffy-t bízta meg építkezés lebonyolításával, mivel már többször volt alkalma meggyőződni arról, hogy képes lesz ezt a feladatot ellátni.¹⁴

E nagyon összetett és egyben felelősségteljes munka Pálffyra várt, és kitűnő szervezőkészséget, rátermettséget, és határozottságot

¹⁴ HHStA, FA Pálffy, A. I., L. V., F. VIII., Nr. 9. Ferdinánd utasítása Pálffy Pálnak, Bécs, 1632. május 11.

követelt tőle, mert a munkálatok folyamán számos építész, művészt, mesterembert és munkást kellett irányítani és egyeztetni a tevékenységüket. A bonyolult feladat sikeres megoldásának elsőrangú feltétele azonban az uralkodó feltétlen bizalma volt, mivel a pozsonyi várnak II. Ferdinánd elképzelései szerint a jövőben fontos politikai és reprezentációs szerepet kellett ellátnia.

A vár átépítésének terve bécsi udvari körökben született meg. A munkálatok megkezdése elkerülhetetlen volt, mert az épület igen rossz állapotban volt – a Bocskai-féle felkelés, majd Bethlen Gábor hadjáratai alatt a vár jelentősen megrongálódott. Az építkezésnek azonban politikai vonatkozásai is voltak: 1608-tól itt őrizték a Szent Koronát. II. Ferdinánd azért szorgalmazta a pozsonyi vár megfelelő megerősítését, hogy ezzel is hangsúlyozza a Magyar Korona, és ezáltal a magyar királyi cím fontosságát a Habsburg-dinasztia számára. A vár átépítése és reprezentációs célokra történő átalakítása így Habsburg részről akár erődemonstrációnak is tűnhetett. Ebbe a koncepcióba illeszkedett az a festménysorozat, amellyel Christian Knörr, Johann Pauspartl és Leonhard Juvenel festők a Habsburg uralkodók dicsőségét hangsúlyozták.¹⁵

A szakirodalomban „*a pozsonyi vár Pálffy-féle átépítésének*”¹⁶ nevezett rekonstrukció folyamán a nádor, illetve helytartó számára is megfelelő lakást kellett kialakítani. Az akkori átalakítás leglátványosabb változása a vár mai, jól ismert formájának kialakítása volt: az épületre még egy emeletet húztak és négy toronnyal is gazdagodott. A munkálatok szerves részét alkotta a várat övező falak megerősítése.

A pozsonyi vár építkezéseivel párhuzamosan kezdte meg Pálffy a várdomb tövében saját pozsonyi palotájának, és többi vidéki kastélyának a modernizációját, átépítését, illetve bővítését. Detrekőn és Malackán új kastély építésébe fogott. Mindenhol ugyanazokat a mestereket foglalkoztatva jól koordinálhatta a nagyszabású munkálatokat. A fennmaradt források egyértelműen tanúsítják a pozsonyi, a borostyánkői, a stomfai, a marcheggi, a detrekői és a bajmóci építkezések közötti szoros összefonódásokat. Természetesen a két pozsonyi

¹⁵ GALAVICS, 1985. 53–68.

¹⁶ MENCLOVÁ, 1936. 509.

építkezés volt a legintenzívebb kapcsolatban egymással. Ezeket a munkálatokat párhuzamosan tudta ellenőrizni, ugyanabból a forrásból merített rá pénzbeli keretet (mindkét épület esetében a saját és a Kamara pénzét is felhasználta), ugyanazt az alkotói gárdát szerződtette, a nyersanyag ugyanarról a helyről származott, és – nem utolsósorban – saját uradalmainak tisztartóit és gazdasági forrásait is felhasználta. A hatalmas építkezés hosszú ideig adott megrendelést a környék iparosainak. Fellendült a téglagyártás, a fűrészmalmok, az öntödék és az üveghuták forgalma.¹⁷

A távolabb eső helyszínek esetében az ilyen párhuzamos együttműködés lehetetlen volt, így kisebb csoportokat kellett létrehozni a mesterekből, és a különböző helyszínekre irányítani őket. Számlák, szerződések, megbízatások valóságos tömege bizonyítja egyértelműen, hogy Pálffy az építkezés minden részletét figyelemmel kísérte.¹⁸ Távollétében a munkálatok szervezésének felügyeletét legmegbízhatóbb embereire, Sigray János stomfai, valamint Vatay Lukács malackai provizorára bízta. A számlakönyveket Frank János stomfai tisztartó és Christoph Aschpöck lakatosmester vezette, akik a mesterek és munkások kifizetéséért is felelősek voltak. A pozsonyi vár átépítésének és az új palotának tervei Giovanni Battista Carlonétól származtak, melyeket a harmincas évek végén bekövetkezett halála után Filiberto Lucchese némileg módosított. Az építkezést Giovanni Albertallo felügyelte.

Pálffy nem csak a bécsi udvar és a Magyar Kamara anyagi támogatását használta fel, hanem uradalmi gazdasági forrásait is. Pálffynak Malackán, Bajmócon és Stomfán voltak tégláégetői, sőt, tervbe vette, hogy Pozsony mellett is építtet egyet, de ezt Pozsony városa elvetette, és helyette felajánlotta, hogy megfelelő áron fogja a téglát szállítani Pálffynak.

Az építkezéshez szükséges fát Pálffy egyrészt az uradalmairól szállíttatta – a Kis-Kárpátok erdeiből és Bajmóc környékéről, de nagy segítségére volt a fa beszerzésében bátyja, István is: „*Kérem*

¹⁷ A források tanúsága szerint Pálffynak saját üveghutája volt: „*Ihro Graff Paul Palfy Glashütten, dero hüttenschreiber Johannes Müller*“ SNA, ÚPA, A. VIII., L. V., F. II., Nr. 9 I Ca.

¹⁸ SNA, ÚPA, A. VIII., L. V., Fr. II. 208. sz. doboz.

*Kgdet édes bátyám uram legyen segítséggel Kgld a Vár épületére való fahordásban. Hozasson modori erdőből a szentgyörgyi és bazini jószágbeli jobbágyokkal ide Posonba másfél száz faragott fát. A Posonhoz valókkal pedig százat. Mind a zálogos jószág segítségével is.*¹⁹ – írta testvéreinek 1637-ben. Testvérei, István és János azonban nem csak az építéshez szükséges nyersanyag beszerzésénél segítettek. 1641 tavaszán Pálffy Pált súlyos ízületi bántalmai ágyhoz láncolták, ezért Pálffy Jánost bízta meg ideiglenesen a munkálatok felügyeletével.²⁰

A kő a detrekői kőfejtőből származott, míg a vályogot bajmóci uradalmáról hozatta Pálffy.²¹ A pozsonyi vár átépítési költségei együttesen 198.140 forintot tettek ki, ebből a Magyar Kamara csak 140.415 forintot térített meg, a fennmaradó összeget Pálffy a saját zsebéből fizette ki.²²

A pozsonyi megbízatás után szinte sorozatban szerezte meg az újabb uradalmakat, és nekilátott a már meglévő borostyánkői és stomfai várainak, valamint a malackai kastély rendbehozatalának.

Borostyánkő a középkorban határvár volt.²³ A 15. században a Serédyek birtokolták, a 16. század második felében pedig Illésházy István. Utána egy rövid ideig Niklas Graf zu Salm volt a vár tulajdonosa, aki 1592-ben 84.156 aranyért adta zálogba Pálffy Miklósnak. Özvegye, Fugger Mária 1603-ban szerezte meg királyi adományként a várat négy fia, István, János, Pál és Miklós számára.²⁴ Majdnem húsz évvel később, a már említett családi birtokegyezmény létrejötte után a borostyánkői vár és uradalom Pálffy Pál birtokába jutott.

A harmincas és negyvenes évek folyamán az új tulajdonos felújította a várat. A „pozsonyi munkacsapatból” Giovanni Albertallót

¹⁹ JEDLICSKA, 1910. 186. Pálffy Pál levele Pálffy Istvánnak, Pozsony, 1637. június 23.

²⁰ HHStA, FA Pálffy, A I., L. V. F. VIII., Nr. 55. Pálffy János levele Pálffy Istvánnak, Pozsony, 1641.március 14.

²¹ SIVÁKOVÁ, 2000. és SNA, ÚPA, A. VIII, L. V., F. II. Nr. 9 – Giovanni Albertallo építész számadása.

²² FIDLER, 2000. 78.

²³ A várat valószínűleg már a 11–12. század folyamán felépítették, de az első írásos emlék csak 1349-ből maradt fenn róla.

²⁴ JEDLICSKA, 1910. 492.

bízta meg ennek lebonyolításával. A források szerint 1644-ben egy ideig Filiberto Lucchese személyes ellenőrzése alatt folytak a munkálatok. Pálffy Pál halála után Borostyánkő özvegyének, Khuen Franciskának vált gyakori és kedvelt tartózkodási helyévé.

Stomfa a középkorban vízi vár volt. A 16. században Pálffy Miklós kezdte átalakítani kényelmes rezidenciává, ezt folytatta fia, Pál 1635-ben. A pozsonyi építkezésen részt vállalók közül Simone Retaccóra bízta a munkálatok vezetését, segédei Antonio Aquilino és Antonio Micha kőművesmesterek voltak. A stomfai kastély átépítésének terveit nagy valószínűséggel Giovanni Battista Carlone készítette. A negyvenes években aztán Stomfára is átjött a korábban Pozsonyban dolgozók jelentős része: Andrea della Torre, Giovanni Battista, Jibrasio és sokan mások.²⁵ Az 1624-ben megvásárolt malackai uradalmon folytatott építkezésekről még hiányosak az információink.

Pálffy Pál 1634-ben megszerezte Detrekő várat és uradalmát.²⁶ Mivel a magasan fekvő várat viszonylagos nehézen lehetett megközelíteni, új kastélyt építtetett a domboldal aljában. A kutatások jelenlegi állása még nem teszi lehetővé, hogy választ adjunk a kérdésre, pontosan mikor, és mely mesterek közreműködésével épült a kastély. Érdekes, hogy a detrekői kastély alaprajzában emlékeztet a pozsonyi várra. Négyszög alaprajzú épületről van szó, belső udvarral, melynek sarkait nyolcszögű tornyok zárják le.

Ugyanilyen kevés információnk van Dévény várának átépítési munkálatairól, melyet a következő évben, 1635-ben szerzett meg Pálffy Pál. Dévény még romjaiban is lenyűgöző méretű építmény. A

²⁵ Erről tanúskodik Pálffy Pál levele bátyjának Istvánnak, melyben arra kéri őt, hogy küldje át hozzá Borostyánkőre Filiberto Lucchesét, hogy ellenőrizze, milyen stádiumban vannak a munkálatok. Egyébként ebben az időszakban Pálffy is hosszabb időt töltött a várban, ami tőle eléggé szokatlan volt. Több Borostyánkőben kelt levelében panaszkodott rossz egészségi állapotára és rengeteg tennivalójára, nyilván ezért tartózkodott ott. HHStA, FA Pálffy, A. I., L. IV., F. V., Nr. 260. Pálffy Pál levele Pálffy Istvánnak, Borostyánkő, 1644. május 17.

²⁶ A detrekői várat a 13. században építették a Bazini és Szentgyörgyi grófok. A 15. században a Serédyek, majd a 16. század végén a Balassák birtokolták. A Rákóczi-felkelés alatt az épület jelentősen megrongálódott, ennek ellenére a 19. század folyamán a viszonylag épen maradt részben állítólag börtön volt.

vár középkori történetéről meglehetősen sok az adat.²⁷ A kora újkorban először a Szentgyörgyi grófok birtokolták, majd a család kihalta után I. Ferdinánd 1535-ban Báthory Istvánnak adományozta. 1609-től Dévény a Keglevichek és Palochaiak tulajdonába jutott, akiktől – a hozzá tartozó uradalommal együtt – 1635-ben vásárolta meg Pálffy Pál. Ritkán tartózkodott a várban, ez nyilván összefüggött azzal a ténnyel, hogy a harmincéves háború folyamán Dévény gyakran volt kitéve ellenséges támadásoknak.

Marchegnek egészen kiemelkedő szerep jutott Pálffy Pál rezidenciái között, és méltán állíthatjuk, hogy – a pozsonyi palotához hasonlóan – reprezentációs célokat szolgált. Pálffy 1635-ban szerezte meg a várat és a hozzá tartozó uradalmat, és Filiberto Lucchese bízta a tervek elkészítését, valamint az építkezés irányítását. A vadászkastély mai külalakja viszont már Christian Alexander Oedtl 18. századi terveinek markáns jegyeit viseli magát. Csak a kerti lakok és a kastély belsejének gazdag stukkódíszítései származnak a 17. századból.

Lucchese az eredetileg meglehetősen szerény épületet új szárnyakkal bővítette ki, és két kerek tornyot emeltetett rá. A Morva folyó felé néző részen teraszos kerti lak helyezkedett el. Fidler jellemzése szerint Lucchese az ártéri erdőkből alkotta festői tájban egy igazi „pogány szentélyt” épített.²⁸

Pálffy Pál ebben a kastélyában látta vendégül legelőkelőbb vendégeit és a marcheggi uradalomhoz tartoztak messze földön híres istállóit. Levelezésének tanúsága szerint II. és III. Ferdinánd is ellátogatott ide, hogy Pálffy és más főurak jelenlétében vadászhasson.²⁹ Marchegget külföldi előkelőségek is felkeresték – például de Gran Gayer márkí –, de gyakori vendégek voltak a Titkos Tanács tagjai, mint Johannes Tieffenbach vagy Maximilian von Trauttmansdorff.

²⁷ A 13–14. század folyamán az Árpád-házi királyok, majd az Anjouk birtokába jutott. A 15. században a Garák birtokolták, akik késő gótikus stílusban átépítették. A vár középkori állapotáról: HLAČICOVÁ–PLACHÁ, 1999. 17–21.

²⁸ FIDLER, 1990. 161.

²⁹ A különösen előkelő vendégek számára megfelelő ellátást kellett biztosítani. II. Ferdinánd 1631. évi látogatása alkalmából Pálffy Pál arra kérte bátyját, Istvánt, hogy küldjön neki különböző szárnyasokat és egy vaddisznót. JEDLIČSKA, 1910. 88. Pálffy Pál levele Pálffy Istvánnak, Lozorno, 1630. dec. 12.

Nem minden külföldi vendég látogatása keltett azonban osztatlan örömet Pálffyban. A szász választófejedelem érkezése kifejezetten fejtörést okozott neki, mert a herceg szívesen nézett a pohár fenekére: „*A mi a Saxoniai herceg hozzámjövetelét illeti, édes Bátyám Uram, én az én állapotom szerint most a vele lakozásból egyet nem érthetek, most hallom, hogy igen ihatik, én pedig beteges ember vagyok, [...] is nekem nem igen kedvesek, mindazonáltal hozzá küldtem magam lovászmesteremet levelemmel, hogy ő Naga akarván kimenni Marhekre, minden szolgálattal ad nutum legyenek és mindeneket megmutassanak.*”³⁰

Bajmóc meglehetősen távol volt Pálffy Pál Pozsony-környéki birtokaitól. A Privigyétől nem messze fekvő festői városkában már a középkorban is állt vár. A kora újkorban a Thurzók birtokolták, Pálffy a harmincas években szerezte meg, de csak 1644-ban adományozta neki az uralkodó. A negyvenes évek elejétől itt is átfogó átépítési munkálatok kezdődtek, a már jól ismert gárda részvételével. A terveket Filiberto Lucchese készítette, segédei Simone Retacco, Antonio Aquilino és Antonio Rava voltak. A munkálatok első fázisában az egész felső várat átalakították. A második fázisban Carlo Martino Carlone és Antonio Biberello voltak az építkezések vezetői.

Pálffy Pál nem érthette meg a munkálatok befejezését, sőt, halála után pénzhiány miatt utódai nem is valósították meg Lucchese terveit. Özvegye, Khuen Franciska fontosabbnak találta a Privigyében megtelepedő piaristák anyagi támogatását.

Pálffy nem csak saját építkezéseinek volt bőkezű mecénása, de – a kor szokásainak megfelelően – sokat áldozott egyházi alapítványokra is. Rendszeresen támogatta a máriavölgyi (ma: Marianka) pálos kolostort, és uradalmain több templomot is építtetett. Malackán a ferences rendi szerzeteseknek kolostort és templomot emeltetett, az épületegyüttes máig Szlovákia legjelentősebb barokk műemlékei közé tartozik. Pálffy végrendeletében meghagyta, hogy Somorján építsék

³⁰ HHSStA, FA Pálffy, A. I., L. IV., F. V., Nr. 166. Pálffy Pál levele Pálffy István-nak, Malacka, 1641. dec. 13.

át a templomot, emeljenek hozzá plébániát és nyissanak a városban iskolát.³¹

Pálffy Pál Pozsony váraljai palotája túlszárnyalta többi építkezését, annak ellenére, hogy az épület első pillantásra meglehetősen egyszerűnek, szinte „puritánnak” tűnt, és meglepően hasonlított a felette elhelyezkedő várra. Ezt két tényező okozhatta: az építések vagy tudatosan „másolták” le a pozsonyi vár terveit, vagy azért nem tervezték a palotát hivalkodóan pompásra, nehogy „konkuráljon” a felette elhelyezkedő királyi székhellyel.

A palota építési munkálatainak kezdete előtt Pálffy szerződést kötött Pozsony városával egy új út, a Várút – a mai Zámocka utca – megépítéséről, hogy ilyen módon megkönnyítse az építőanyagok szállítását, és egyben hozzáférhetőbbé tegye a domboldalban elhelyezkedő rezidenciáját. 1641-ben tűz ütött ki az épülő palota közelében található házakban. Pálffy megígérte a károsult lakóknak, hogy elegendő fát és vályogot ad nekik az újjáépítéshez, ha ők cserében segítséget nyújtanak a palotájához vezető út kiszélesítésében.³²

A palota építési munkálatait először Giovanni Albertallo vezette segédjével, Giovanni Battista Ravával, majd Albertallo halála után Carlo Martino Carlone lett az építésvezető, az ő segédje Antonio Aquilino volt. A meredek domboldalban elhelyezkedő *villa suburbánának* két szárnya volt, és méltán állíthatjuk róla, hogy Giovanni Battista Carlone remekművei közé tartozott.

Az épület fő érdekessége az volt, hogy voltaképpen „beleépítették” a domboldalba, úgy, hogy egy hatalmas alsó tartószerkezet tartotta. A két szárny derékszögben egy tágas udvart fogott közre. Az építési telek adottságai miatt a kertre néző szárnyat kétemeletesre tervezték és csak részben volt alapincézve. Az épület a források szerint 16,5 m (52 láb) magas volt, az alap falai kb. 1,5 m (5 láb) vastagok voltak. A földszint magassága elérte a kb. 5 métert (16 láb). A Várúttal párhuzamosan egy hosszú és keskeny traktus húzódott, amelyben grottákat és egy *sala terrenát* hoztak létre – ez kb. nyolc méter (26 láb) és kb. 7,5 m (24 láb) széles volt, és *Galleria* név alatt

³¹ JEDLICSKA, 1910. 478–482.

³² HHSStA, FA Pálffy, A. I., L. IV., F. V., Nr. 12. Pálffy Pál levele Pálffy Istvánnak, Bécs, 1641. ápr. 18.

szerepel a forrásokban.³³ A telek Várútra néző részén helyezkedtek el a gazdasági épületek, valamint az istállók.

1646-ban az épület már valószínűleg olyan állapotban volt, hogy meg lehetett kezdeni a belső tér díszítését és berendezését. A grottákban Giovanni Battista Rosso, a fogadótermekben Giovanni Andrea Bertinado (Bertinallo) készítette a stukkókat. A festményeket Giacomo Bonaventura, Christian Knörr, Johann Pauspartl és Leonard Juvenel festették. Az itáliai mesterek közül még érdemes megemlítenünk Giovanni Battista kőfaragó, Carlo Andrettót, valamint Francesco Piazzollt, a németek közül pedig Antonio Schmidt és Hans Albrecht Fridbacher kőfaragókat, Hans Fibich asztalost és Hans Georg Weltzburger üvegest.³⁴

Az épületet terjedelmes, fallal körbevett itáliai típusú teraszos díszkert övezte. Nem véletlen, hogy Pálffy éppen pozsonyi palotája köré építtetett nagyobb kiterjedésű kertet, hiszen a korszakban Pozsony az ország „kertészeti” központja volt. Nem csak a főnemeselek tulajdonában voltak szebbnél szebb kertek, a városi polgárság is igyekezett – bár szerényebb mértékben – követni a nemesek kertszeretét. Heindel Ferdinánd ügyvédet nyilván annyira lenyűgözte az érseki kert, hogy sajátjába még narancsházat is állíttatott.³⁵

A város leghíresebb kertjei a 17. század első felében a Pálffy, és a Lippay kert volt. Lippay János részletes leírásának köszönhetően az utóbbi az ismertebb. A két pompás kert külön érdekességét az adja, hogy építtetőik politikai ellenfelek voltak. Nincs kizárva, hogy Lippay György és Pálffy Pál itt is versenyre keltek egymással.

Az érseki kert különböző látványosságairól, különleges növényeiről és mulattató berendezéseiről volt híres, építtetője nem kis anyagi áldozattal hozta létre. Szobrok, szökőkutak, grották, mikroszkópium, narancsház, egzotikus fák, bokrok és virágok, lugasok, kerti lakok és labirintusok kápráztatták el az ide látogatókat.

Pálffy Pál kertjéről nincsenek ilyen, minden részletre kiterjedő információink. A fennmaradt leírások és a levéltári források alapján viszont pontosabban tudjuk nyomon követni a kert építésének törté-

³³ SNA, ÚPA, A. VIII., L. V., F. II., Nr. 9., II. 9.

³⁴ SNA, ÚPA, A. VIII., L. V., F. II., Nr. 9 II a II. 7b.

³⁵ RAPAICS, 1946. 80.

netét és azoknak a művészeknek és kertészeknek a neveit, akik részt vettek annak kialakításában. Az érsekével összehasonlítva Pálffy kertjének különlegességét és egyediségét az adta, hogy tervezői az építési telek földrajzi viszonyait kihasználva teraszosra és lépcsőzetesre alakíthatták. A teraszos itáliai díszkertek a Habsburg Birodalomban ritkaságnak számítottak.

A palota építési munkálatai voltaképpen a kertben kezdődtek el, mivel először is ki kellett alakítani annak teraszait, emiatt tekintélyes mennyiségű földet és vályogot hordtak a domboldalba. 1637-ben készültek el az első kerti lakok, a következő évben pedig megkezdődött az allék, redélyek és sövények telepítése. A grottákon, kerti lakokon és lépcsőkön kívül amfiteátrumot is építettek, amelyben színházi előadásokat tartottak.

A szökőkutak a korabeli kertépítéssel leglátványosabb elemei közé tartoztak. Lippay János *Posoni kertjéből* megtudhatjuk, hogy elmés mechanikai megoldásoknak köszönhetően nem csak vizet lövelltek, de mulattatták, elkápráztatták, vagy meghökkentették az oda látogatókat. Ilyen volt az érseki kert szirénes szökőkútja is: „*Az alsó járatban sziklás részről szirének különféle éneke hallatszik, köztük középen dudás játszik, s csapja be az ott állókat sípjával lefröcskendevén őket.*”³⁶

Egyelőre nincs tudomásunk róla, hogy Pálffy Pál kertjében hasonló elmés szerkezetekkel ellátott szökőkutak lettek volna. Művészi kivitelezésük azonban kétségkívül magas színvonalú volt, mivel a számlákban szerepel Pietro Main-Maderno szobrász neve, akinek a szökőkútjai máig megcsodálhatók a bučovicei kastély udvarán.³⁷

A kert egyediségét a legkülönbözőbb fajta fák, bokrok és virágok jelentették. Wilhelm Müller szász követ I. Lipót császárt készült meglátogatni Bécsben, és útközben megállt a pozsonyi érsekkertben is. Bár külföldi követként sokféle és fajta kertet láthatott, Lippay György egzotikus növényei még őt is csodálatba ejtették: „*Volt ott mindenféle gyümölcsfa, gránátalma, citrom, narancs, babér, szám szerint 167, többnyire vörösre festett és zöld vaspántokkal övezett vedrekben [...] A többi növények közt volt álóé is, hosszú, hegyes, a*

³⁶ STIRLING, 1996. 91.

³⁷ FIDLER, 1990. 97.

széleken tövises, húsos levelekkel, körülbelül másfél rőf magas, állítólag minden hetedik esztendőben hoz egyetlen virágot [...] A kertben összesen 24 nagyobb és 3 kisebb tábla van, valamennyi telve idegen növényekkel, virágokkal, herbákkal és más ritkaságokkal.”³⁸

A levéltári anyagokból nehéz megállapítani, milyen növényeket ültettek Pálffy Pál kertjébe. A palota kertészei – Georg Wieszner, Martin Wüllich, Christoph Neumann, és segédek, Colman Stöbel és Hannibal Wachel – minden bizonnyal nem csak fákat és bokrokat telepítettek a teraszokra.³⁹ A Pálffy kertet ábrázoló rézmetszeteken a legfeltűnőbb látványosság egy hatalmas filagóriás hársfa. A filagóriák különböző változatai nagy népszerűségnek örvendtek hazánkban, és a filagóriás hársfa sem számított a ritkaságnak. A Rákócziak sárosi kúriájában már 1619-ben állt a virágos kertben filagóriás hársfa, ugyanígy a makovikai kastély, és az Illésházyak nagyszarvai kastélyának kertjében is.⁴⁰

A filagóriákat vagy a hársfába építették, vagy a fiatal hársakat nevelték olyan módon, hogy ágaikban el lehessen helyezni a filagóriát. Pálffy Pál kertjének filagóriás hársa a rézmetszeteken is lenyűgöző méretűnek tűnik. Ha közelebbről megfigyeljük, az ágak elhelyezkedéséből nyilvánvaló, hogy a fát valószínűleg eleve filagóriásnak nevelték. A legkellemesebb akkor lehetett a séta, amikor a hárs virágzott. A palota tulajdonosa és vendégei akár órákat is eltölthettek a filagórián beszélgetésbe mélyedve vagy a madarak énekét hallgatva és a virágok illatát élvezve.

Pálffy Pál kétségkívül nem csak pihenésre és kellemes időtöltésre szánta pozsonyi rezidenciáját. Az épület több politikai és reprezentációs funkciót látott el. Elsősorban minden bizonnyal a Pálffyak hírnevét, dicsőségét, és Pozsonyban, valamint a vármegyében játszott fontos szerepét volt hivatott hirdetni a külvilág számára. A család Pálffy Miklósnak köszönhetően, aki 1599-ben elnyerte Pozsony várát a hozzá tartozó uradalommal, valamint Pozsony várának örökös kapitánya és Pozsony vármegye örökös főispánja lett, kezdett jelentős

³⁸ S. LAUTER, 1993. 87.

³⁹ SNA, ÚPA, A. VIII., L. V., F. II., Nr. 9 II a.

⁴⁰ RAPAICS, 1946. 82.

szerepet játszani a fővárosban. Végredelelte értelmében fia, István örökölte a felsorolt méltóságokat.

Pálffy Miklós 1599-ben ingatlant vásárolt Pozsonyban megvette az olasz származású Pestalozzi kereskedőcsalád házát a Hosszú – ma Laurinská – utcában.⁴¹ Ezt az épületet fia, István át is építtette, de a palota megközelítőleg sem lett olyan reprezentatív, mint a vár tövében álló rezidencia. Ez is alátámasztja feltevésünket, hogy Pálffy Pál nem csak a saját tekintélyét akarta palotájával növelni, de egyben egész családjáét is. Nem rajta múltott, hogy utódai a 18. századtól kezdve inkább a Pozsony környéki kastélyokat és várakat választották lakhelyüknek, és nem ezt a palotát.

Pálffy azonban nem csak a saját családjának dicsőségére gondolt, amikor elhatározta, hogy egy ilyen nagyszabású rezidenciát építtet. Az építkezés elkezdésének idejében még „csak” a Magyar Kamara elnöke volt, a munkálatok végső szakaszában azonban már nádorrá választotta az országgyűlés. Politikailag is nagyon fontossá vált tehát számára, hogy az ország életében betöltött vezető szerepét egy előkelő rezidencia is hangsúlyozza. Pálffy Pál volt talán az első nádor a kora újkorban, aki székhelyét ténylegesen a fővárosban tartotta. Már „nádori korszaka” előtt is igyekezett azonban politikai megbeszéléseit a pozsonyi palotában tartani, amire nagyon sok utalást találtunk a forrásokban. Esterházy Miklós nádor halála után Pálffy Pál a szakirodalom által „esterházystáknak” nevezett politikai kör vezető szerepét is átvette. A Pálffy-párt tagjainak találkozóit is gyakran a pozsonyi palotában zajlottak.

Marchegghez hasonlóan, itt is megfordultak külföldi vendégek: „*Eő Fölsége az el mult hetfőn indulvan megh Bécből Czel felé, mys másnap, a spanyol követtel (marques de Castel Rodrigóval) onnét megh indulván, tegnáp ebéd előtt érkezünk ide Posonba.*”⁴²

Pálffy Pál végrendeletéből is egyértelműen kitűnik, hogy palotájának fontos politikai szerepet szánt. Arra az esetre ugyanis, ha a Pálffy család magvaszakadt lenne, pozsonyi palotáját felajánlotta az országnak, hogy ott tartsák az országgyűléseket.⁴³

⁴¹ FEDERMAYER, 2003. 246.

⁴² S. LAUTER, 1989. 152.

⁴³ JEDLICSKA, 1910. 480.

„*Inter arma silent musae*” – ez a latin mondás egyáltalán nem volt érvényes a 17. század első felének királyi Magyarországon. Bár az országot súlyosan megtizedelték a háborús pusztítások és a török portyázások, a főnemesség kényelem, szépség és művészet iránti igényét ezek a kedvezőtlen körülmények nem befolyásolták. Pálffy Pál életében is szorosán összefonódott politikusi pályája, valamint a kultúra és művészet iránti érdeklődése. Rezidenciáinak művészetileg igényes és anyagilag költséges kivitelezése hatalmát, politikai befolyását, gazdagságát és sokoldalú műveltségét juttatta kifejezésre.

Nem csak a pozsonyi palota, de Pálffy Pál egykori rezidenciáinak túlnyomó többsége romokban áll, vagy a későbbi átalakítások folyamán majdnem teljesen eltűntek a 17. századi építések nyomai. Ennek ellenére méltán tarthatjuk őket három ország – Szlovákia, Magyarország és Ausztria közös kulturális és történelmi örökségének részének.

Kiadatlan források

AVA FA Trauttmansdorff

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Bécs
 Familienarchiv Trauttmansdorff, Ee 2, Ungarn
 1616–1650, Karton Nr. 133, Nr. 55–58.

HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs.

FA Pálffy Familienarchiv Pálffy.

SNA Slovenský národný archív, Pozsony.

ÚPA Ústredný Pálffyovský archív

Irodalomjegyzék

BÉL

1736 BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae novae historico geographica*. II. kötet. Bécs, 1736.

BOBOKOVÁ

1992 BOBOKOVÁ, Lenka a kol.: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. st.* Ústí nad Labem, 1992.

DÜLMEN

1993 DÜLMEN, Richard van: *Gesellschaft der Frühen Neuzeit: Kulturelles Handeln und sozialer Prozess*. Wien, Böhlau, 1993.

ENDRES

1993 ENDRES, Rudolf: *Adel in der frühen Neuzeit*. München, 1993.

FEDERMAYER

2003 FEDERMAYER, Frederik: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava, Monada atelier, 2003

FIDLER

- 1990** FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises*. Innsbruck, 1990.
- 1998** FIDLER, Petr: Filiberto Lucchese – ein vergessener Pionier der österreichischen Barockarchitektur. In: *Römische Mitteilungen* (1998), 30. sz. 177–198.

GALAVICS

- 1975** *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. GALAVICS Géza. Budapest, Akadémiai, 1975.
- 1985** GALAVICS Géza: A művészettörténeti interpretáció lehetőségei. A pozsonyi vár kora barokk uralkodósorozata. In: *Ars Hungarica* (1985). 1. sz. 53–68.

HLAVICOVÁ–PLACHÁ

- 1999** HLAVICOVÁ Jana–PLACHÁ, Veronika: Hrad Devín. História a stavebný vývoj. In: *Pamiatky a múzeá* (1999). 4. sz. 17–21.

JEDLICKSA

- 1910** JEDLICKSA Pál: *Eredeti részletek a gróf Pálffy család okmánytárához 1401–1653*. Budapest, 1910.

KOPPÁNY

- 1984** KOPPÁNY Tibor: Batthyány I. Ádám építkezései. In: *Történelmi Szemle* (1984) 4. sz. 539–555.
- 2002** KOPPÁNY Tibor: Művészek és mesterek a 16–17. századi Kanizsai-Nádasdy birtokok építkezésein. In: *Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. BARDOLY István–HARIS Andrea. Budapest, 2002. 379–396.

MENCLOVÁ

- 1936** MENCLOVÁ, Dobroslava: *Hrad Bratislava. Stavební vývoj*. Bratislava, 1936.

ORTVAY

- 1905** ORTVAY Tivadar: *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony, 1905.

PÁNEK

1996

PÁNEK, Jaroslav: Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání. In: *Opera historica* 5. (1996) 19–45.

PETRAŇ

1995

PETRAŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury*. I–II. zv. Praha, Karolinum, 1995.

PRESS

1990

PRESS, Volker (Hrsg.): *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500–1700*. Ausstellungskatalog des Niederösterreichischen Landesmuseums. Wien, 1990.

RAPAICS

1946

RAPAICS Raymund: *Magyar kert*. Budapest, 1946.

SIVÁKOVÁ

1990

SIVÁKOVÁ, Monika: *Hospodárske a sociálne pomery na panstve Bojnice od 17. do začiatku 18. st.* Szakdolgozat. Trnava, Trnavská univerzita, 2000.

S. LAUTER

1993

S. LAUTER Éva: Főúri kertek és reprezentáció a 17. században. In: *Európa híres kertje. Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes–KÓSA László. Budapest, Orpheusz, 1993. 87–104.

STIRLING

1996

STIRLING János: *Magyar reneszánsz kertművészet a XVI–XVII. század folyamán*. Budapest, Enciklopédia, 1996.

STURM

1968/69

STURM, Johann: *Beiträge zur Architektur der Carlone in Österreich*. Dissertation. Wien 1968/69.

ZÁVODOVÁ

1974

ZÁVODOVÁ, Katarína: *Verný a pravý obraz slovenských miest a hradov ako ich znázornili rytci a ilustrátori v XVI., XVII. A XVIII. storočí*. Bratislava, Tatran, 1974.